

Definition af talekarakteristika

Nedenstående karakteristika er frit oversat efter definitioner af Darley, Duffy og Freed samt kombineret med egen praksiserfaring.

For mange karakteristika gælder det, at kognition også kan have en indvirkning i højere eller mindre grad, hvilket man naturligt skal have in mente i sin udredning.

Respiration

Nedsat stemmestyrke: Personen taler med lavere lydstyrke end normalt. Kan blandt andet skyldes påvirket respiration eller muskelkoordination.

Svingende stemmestyrke: Ukontrolleret og vekslende stemmestyrke.

Korte fraser: tale, hvor taleren kun kan producere meget korte sætninger eller ordsekvenser grundet udfordringer med motorik, koordinering og kontrol, og kan resultere i hyppige inspirationer. In mente at der også kan være tale om udmattelse, der medfører kortere sætninger.

Tale på inspiration: beskriver en unormal taleadfærd, hvor personen producerer talelyde, mens de trækker vejret ind (inhalerer) i stedet for under udånding. Det kan føre til svag, luftfyldt og ustabil stemme, manglende stemmestyrke og tydelighed, forstyrret rytme og prosodi samt træthed og ubehag ved tale.

Pludselig forceret inspiration/eksspiration: en uventet eller tvungen indånding eller udånding, der kan opstå under tale. Det kan være et tegn på problemer med respiratorisk kontrol, som ofte ses ved fx spastisk dysartri eller hyperkinetisk dysartri. Det kan føre til, at taleren har svært ved at opretholde stabil taleproduktion, hvilket kan resultere i uventede stop eller pauser i talen.

Hørbar inspiration (stridor): Stridor er en unormal, høj pibende lyd, som kan høres i forbindelse med besværet vejrtrækning

Utilpassede fraser: taleren taler fortsat på trods af manglende luft.

Højcostal: Overfladisk højtsiddende og anspændt åndedræt i øvre skulderåg.

Costal/Kombination: Hvor mellemgulvet trækker sig sammen og musklerne mellem ribbenene udvider brystkassen udad.

Abdominal: Hvileåndrættet hvor det hovedsageligt er mellemgulvet, der er aktivt.

Fonation

Dybt stemmeleje: En grundtone der er lavere end habituel.

Luftfyldt (kontinuerlig): refererer til en konstant, luftfyldt stemmekvalitet, hvor stemmeproduktionen er hæs og svag på grund af for meget luft, der slipper gennem stemmelæberne under fonation. Opstår, når stemmelæberne ikke lukker ordentligt, hvorfor luft fortsætter med at strømme igennem. Kan ses ved slap dysartri grundet svaghed i stemmelæbernes muskler, hvilket gør, at de ikke lukker tæt nok sammen. Ligeledes ved spastisk dysartri, hvor der kan være stivhed i muskulatur omkring stemmebåndene, hvilket kan forårsage luftlækage og en konstant hæs stemme. Vær opmærksom på en eventuel recurrensparese.

Hyperfunktionel: En forstyrrelse i fonationen, der er forårsaget af unormal tæt lukke af stemmelæberne også refereret til som "harshness" i Freed (2023), og hvis det opleves i sværere grad, angives det som en anstrengt/kvalt stemmekvalitet.

Hypofunktionel: Der er for lidt kompression af stemmelæberne, hvorfor stemmekvaliteten bliver luftfyldt, hæs og stemmestyrken svag.

Diplofoni: Samtidig fonation af to lyde. Dette kan skyldes flere faktorer herunder lammelse af stemmebånd, hvilket medfører, at stemmebåndene ikke kan svinge symmetrisk og danne ensartet lyd.

Registerbrud: pludselige ændringer i stemmeleje, der opstår, når stemmen uventet ændrer sig fra et leje til et andet. Det kan være et tegn på, at stemmebåndene ikke arbejder jævnt eller effektivt (eller er for stive/slappe) og/eller dyskoordination af eksempelvis respiration og fonation.

Stemmetremor: Ufrivillige, rytmiske sammentrækninger af larynxmusklerne, der forårsager en hørbar forvrængning af fonationen.

Glottal stop: Stoplyd produceret af hurtig slip af subglottisk lufttryk på stemmelæbeniveau.

Intermitterende luftfyldt: hæs eller luftfyldt stemme i kortere perioder under tale. Det kan opstå, når der er utilstrækkelig lukkemekanisme mellem stemmelæberne, hvilket tillader luft at passere under fonationen. Kan ofte ses ved slap eller spastisk dysartri.

Intermitterende anstrengt stemme/stop: anstrengt og hæs stemme, der kan optræde i kortere perioder, ofte efterfulgt af pludselige stop i stemmeproduktionen. Det kan skyldes spastisk dysartri, hvor stemmelæberne er stive og har svært ved at bevæge sig frit, hvilket kan gøre det svært at producere tale jævnt og uden pauser.

Afoniske islæt: perioder, hvor stemmen er med en svag kvalitet eller helt afonisk under tale. Det kan skyldes problemer med luftstrømmen, hvilket ses i slap dysartri eller i tilfælde, hvor taleren har svært ved at opretholde stemmeproduktionen som i spastisk dysartri.

Resonans:

Hypernasalitet: nasal resonans på ikke-nasale fonemer. Eksempelvis optræder der ikke kun resonans på "m," "n" og "ng", men nasal resonans er også til stede på ikke-nasale fonemer.

Intermitterende hypernasalitet: perioder, hvor taleren har nasal resonans på ikke-nasale fonemer under tale, som kommer og går. Det kan være et tegn på problemer med den bløde gane eller velofaryngeal insufficiens.

Hørbar nasal emission: Hørbar eller målbar luftlækage gennem næsehulen under produktionen af ikke-nasale fonemer, normalt mest tydelig på stød og frikativer uden stemme.

Hyponasalitet: nasale lyde som 'm', 'n' og 'ng' får ikke den normale nasale klang.

Artikulation:

Uregelmæssige artikulatoriske sammenbrud: En artikulationsforstyrrelse, hvor taleren uventet fejlartikulerer stavelser inden for et ord, det er tit forbundet med ataktisk dysartri.

Upræcise konsonanter: Konsonanter der ikke kan produceres med skarp præcision samt konsonantklynger, som reduceres. Det kan skyldes evnen til at opbygge nødvendigt tryk og/eller koordination af talens muskulatur.

Afkortning af stavelser: reducerer antallet af stavelser, hvilket påvirker forståelighed. Afkortning forekommer ofte i ord, der består af relativt mange stavelser, eksempelvis; "bibtek" i stedet for "bibliotek".

Gentagelse af fonemer: når der ufrivilligt er gentagelse af de samme fonemer flere gange i forbindelse med taleproduktionen.

Markant forringelse ved øget tempo: talens kvalitet forringes hurtigt, når taleren forsøger at tale hurtigere. Kan eksempelvis ses ved hypokinetisk dysartri (fx ved Parkinsons sygdom).

Forvrængede vokaler: en upræcis artikulation af vokallyde, hvor vokalerne ikke produceres klart eller korrekt. Kan optræde i forbindelse med ataktisk dysartri grundet koordinationsproblemer. Ligeledes ved slap dysartri grundet nedsat muskelstyrke eller ufuldstændig lukke af stemmebånd eller ved spastisk dysartri grundet unormal tonus.

Upassende vokallyde: lyde som ikke er relateret til normal taleproduktion, såsom hvæsen, grynt, klukken eller gråd. Dette kan skyldes ukontrollerede bevægelser i stemmebåndene eller neurologiske problemer, som påvirker taleproduktionen fx hyperkinetisk dysartri.

Prosodi:

Overdreven og lige tryk (staccato): Der tilføjes tryk på stavelser, hvor der normalt ikke skal være tryk, hvilket medfører, der er lige tryk på alle stavelser.

Langsomt tempo: Nedsat talehastighed. Hos personer med dysartri er langsom talehastighed ofte et tegn på manglende kontrol eller nedsat motorik.

Generelt øget tempo: talerens generelle talehastighed er hurtigere end normalt gennem det meste af talen og dermed ikke kun i enkelte segmenter. Det betyder, at personen konsekvent taler for hurtigt.

Øget tempo i fraser: en forstyrrelse, hvor man pludseligt og ufrivilligt taler hurtigere i bestemte dele/segmenter af ytringen, mens resten af talen kan være i normalt eller i nedsat tempo. Det er altså ikke hele talen, der er hurtig – kun udvalgte passager, hvilket giver en ujævn og ofte svært forståelig tale. Ses særligt ved hypokinetisk dysartri ofte forbundet med Parkinsons sygdom.

Varierende tempo: uregelmæssig eller skiftende taletempo, hvor tempoet af tale enten er hurtigt eller langsomt i løbet af en samtale eller et udsagn. Kan optræde ved ataktisk dysartri, hvor der er en manglende koordination af muskelbevægelserne.

Kort, hurtigt talepres i stød: tale der produceres hurtigt og uden pauser, ofte i korte sekvenser. Ses ofte hos personer med dysartri, især hyperkinetisk dysartri (fx ved sygdomme som Huntington's chorea eller ved visse former for Parkinsons sygdom). Det skyldes ofte ukontrollerede eller for hurtige muskelbevægelser i taleapparatet, der fører til en uregelmæssig og øget talerytme.

Nedsat tryk: Reduceret brug af tryk under tale.

Monoton tonehøjde: Reduceret variation i tonehøjde under tale. Det refererer til, at stemmen ikke ændrer sig i tonehøjde, hvilket kan gøre talen flad/monoton.

Monoton stemmestyrke: Ensartet styrke. Stemmen varierer ikke i lydstyrke, hvilket kan gøre talen ensformig eller uden dynamik.

Overdreven variation i styrke: en uregelmæssig eller overdrevent ændring i talens lydstyrke. Personen kan skifte fra meget kraftig lydstyrke til meget lav inden for den samme sætning eller ord. Kan eksempelvis optræde i hypokinetisk, slap og spastisk dysartri grundet nedsat kontrol over de involverede muskler.

Forlængede fonemer: lydene i tale, især konsonanter eller vokaler, bliver unødvendigt lange. Det betyder, at taleren strækker lydene ud i tid, hvilket gør deres tale langsom og muligvis svær at forstå.

Forlængede pauser: de perioder, hvor taleren tager længere/unormalt lange pauser mellem stavelser, ord eller sætninger, hvilket kan skyldes påvirket kontrol over muskler eller vanskeligheder med at koordinere eksempelvis respiration, fonation og/eller artikulation.

Påfaldende stilhed: Når der ikke produceres lyd, selvom der er en forventning om tale. Stilheden kan være uventet og forekomme i midten af sætninger eller under samtale, hvor taleren stopper med at tale uden nogen åbenlys årsag. Det forekommer ved visse typer af dysartri (for eksempel hypokinetisk dysartri, ofte forbundet med Parkinsons sygdom), hvor manglende bevægelse eller nedsat muskelkontrol kan føre til pludselige pauser i taleproduktionen.

Maksimum performance opgaver

Uregelmæssig AMR (alternating motion rate): Ved uregelmæssig AMR forstås forstyrrelser i tempo og stabilitet

Langsom og regelmæssig AMR: Ved AMR forstås hurtig gentagelse af en isoleret bevægelse, som opnås ved gentagelse af en stavelse eksempelvis /pa, pa, pa/ så hurtigt, jævnt og klart som muligt. Ved langsom og regelmæssig er der nedsat tempo af stavelsen.

Hurtig og sløret AMR: Når tempo er for hurtigt og produktionen bliver utydelig. Lydene er dermed ikke klart adskilt og/eller artikulationen bliver uskarp.

Langsomme og uregelmæssige AMR: gentagelse af stavelserne er langsomme og ujævne. Kan skyldes motorisk kontrolforstyrrelse

Ringe sekvenserede SMR (sequential motion rates): SMR er evnen til hurtigt at gentage en sekvens af lyde, som fx /pataka/. Ringe sekvenserede SMR betyder derfor, at taleren ikke kan producere sekvensen hurtigt og i den korrekte rækkefølge.

Andre talekarakteristika ved dysatri:

Hurtig forringelse og bedring ved hvile: refererer til et mønster, hvor taleevnen forværres hurtigt ved vedvarende brug fx starter klar og forståelig, men bliver svag, hæs, monoton eller nasal i løbet af få minutter for at blive bedre igen efter en pause, men forbedres igen efter en kort pause eller hvile. Dette fænomen er ofte forbundet med neuromuskulære sygdomme, især Myasthenia gravis.

Palilali: Tvangspræget gentagelse af ens egen tale (modsat ekkolali, der er gentagelse af andres tale)

Ekkolali: tvangsprægede gentagelse af ord eller sætninger, som man har hørt fra andre.

Coprolalia: ufrivillige og ofte ukontrollabel udtale af stødende, upassende eller vulgære ord og udtryk. Det ses mest i forbindelse med Tourette syndrom, men kan også optræde i hyperkinetisk dysartri.

Primært ved verbal apraksi:

Artikulatorisk groping: ufrivillige bevægelser af mund og læber, hvor personen søger efter de korrekte artikulationspositioner for at danne ord.

Forvrængede erstatninger: når personen erstatter lyde med andre, der ikke er korrekte og lyder forvrængede.

Forsøg på selvkorrektion: når personen aktivt prøver at rette eller ændre det, de lige har sagt for at få det til at lyde rigtigt.

Artikulatoriske tilføjelser/komplikationer: Der tilføjes ekstra lyde eller stavelser til ord eller sætninger.

Automatisk > vilkårlig tale: personen har lettere ved at producere automatiseret tale som f.eks. dagligdags fraser eller høflighedsfraser fremfor vilkårlig tale, som kræver mere bevidst kontrol og planlægning.

Inkonsekvente artikulatoriske fejl: Der laves fejl på forskellige måder. Det betyder, at man ikke nødvendigvis laver de samme fejl hver gang.

Øgede fejl i takt med øget ord- og sætningslængde: Der laves flere fejl i takt med, sætningerne eller ordsekvenserne bliver længere.